

Gerencsér Péter¹

A CIVIL ÚJSÁGÍRÁS HÁROM FORDULÓPONTJA AZ EZREDFORDULÓ UTÁN

DOI: <https://doi.org/10.25116/kozelitesek.2023.2-2>:

THREE TURNING POINTS OF CITIZEN JOURNALISM AFTER THE TURN OF THE MILLENNIUM

Absztrakt

A 2000-es évek elejétől a digitális technológia és a web 2.0-es keretrendszerek elterjedésével kialakuló újfajta hírszolgáltatási forma a civil újságírás (*citizen journalism*), amelynek művelése során a hétköznapi emberek újságírói szerepet vesznek fel, és a nyilvánosság számára állítanak elő információs tartalmakat. A tanulmány a civil újságírás egyre hangsúlyosabb szerepét három, fordulópontként azonosított példában követi nyomon a civil videó-újságírás területén, annak érdekében, hogy azonos médiumon belül mutasson rá közöttük lévő folytonosságokra és különbségekre. Elsőként 9/11 kapcsán vizsgálja a civil újságírás előnyeit az intézményesült sajtóval szemben, és azokat az azonnaliságban, a véletlenben, a jelenlétben és a szemtanúságban lokalizálja. Ezt követően a 2004-es dél-ázsiai cunami katasztrófájának médiareprezentációját helyezi előtérbe, melynek során a civil turisták által készített részvételi videók nagy száma az eseményt sokféle nézőpontból tudta dokumentálni. Végezetül a tanulmány a harmadik mérföldkövet a 2011-es Occupy Wall Street mozgalomban látja, amely egyértelmű elmozdulás a foucault-i vizuális felügyelet (*surveillance*) felől a hatalmat ellenőrző ellenmegfigyelés (*sousveillance*) felé. A tanulmány szerint az utólagosan megképződő elméleti keretek helyett célravezetőbb a civil újságírás korai formáit az alulról felfelé irányuló induktív módszer szerint megközelíteni, és az egyedi esetekből levonni általános törvényszerűségeket.

Kulcsszavak: civil újságírás, katasztrófa, sousveillance, szemtanúság, videó, web 2.0

¹ A Milton Friedman Egyetem Kommunikáció- és Művelődéstudomány Tanszékének főiskolai docense.

Abstract

Citizen journalism is a new form of news service emerging from the beginning of 2000s with the spread of digital technology and Web 2.0 frameworks, where ordinary people take on themselves of the role of journalists and produce informational content for the public sphere. The study traces the increasingly prominent role of citizen journalism in three examples which is identified by the author as turning points in the field of citizen videojournalism in order to point out the continuities and differences between them within the same medium. First, it examines the advantages of citizen journalism over institutional press in 9/11 and sees these in immediacy, chance, presence, and eyewitness. Subsequently, it focuses on the media representation of 2004 Boxing Day tsunami during which a large number of participatory videos was made by ordinary tourists which were able to document the event from a variety of perspectives. Finally, the paper identifies Occupy Wall Street movement of 2011 as the third milestone, which is a clear shift from Foucaultian visual surveillance to counter-surveillance (*sousveillance*) in order to controls power. According to the study, it is more appropriate to approach the early forms of civil journalism based on bottom-up inductive method and to deduce the general features from individual cases.

Keywords: citizen journalism, disaster, sousveillance, eyewitness, video, Web 2.0

A blog mint kocsmá, avagy a frankfurti iskola maradandósága

Amikor 2007-ben a (rég) *Index* újságírói a blogokról kérdezték az akkori köztársasági elnököt, Sólyom Lászlót, az államfő a következőt válaszolta: „Nem járok kocsmába tájékozódni” (Bodoky–Kárpáti, 2007). Ez a ritka intelligens megnyilatkozás kitűnően példázza azt a pökhendi gögöt, amellyel a civil újságírásnak a kezdetek során szembesülnie kellett, egyúttal pedig elárulja azt is, hogy az egykori köztársasági elnöknek fogalma sem volt a kocsmá társadalmi funkciójáról és annak a társadalmi nyilvánosság genezisében játszott kardinális szerepéről. A kocsmatörténeti kutatásokból rendre kiviláglik, hogy az italmérő helyek nem, vagy nem kizárólag az italfogyasztás, hanem információelosztó központként a hírszerzés és a tájékozódás plebejus színterei is egyúttal, melyeknek etikai normái (az ismeretlen leszólításának joga, az egyenlőségelven alapuló eszmecsere) elengedhetetlenek a polgári nyilvánosság formálódásában. Nevezetes művében, *A társadalmi nyilvánosság szerkezetváltozásában* már Jürgen Habermas is kiemelten, noha arisztokratikus szemszögből foglalkozott azzal, hogy a brit kávéházak, a francia szalonok és a német asztaltársaságok milyen módon előlegezték meg a közügyek szabad megvitatását lehetővé tévő egalitárius nyilvánosságot, és hogy az ilyenfajta (fél)nyilvános terek végső soron a politikai nyilvánosság virtuális tereinek előszobájaként funkcionáltak (Habermas, 1993: 83–84). Az a mód, ahogyan a volt magyar államfő a blogok szerepét értelmezte, ráadásul hatalmi pozícióból, olyan szemléletmódot feltételez, amely a közügyekben való részvétel jogát

az establishment hivatalos intézményeire korlátozza, az ő jogosítványaihoz köti, és kizárja belőle a magánszemélyekként összegyűlő, alulról szerveződő közösségeket. Habermasszal szólva viszont „[az] ellenőrzés elve épp a publicitás, amelyet a polgári nyilvánosság az uralommal szembeállít, s ezt kívánja megváltoztatni” (Habermas, 1993: 82).

Sólyom László felülnézeti, a frankfurti iskola attitűdjére emlékeztető pozíciójával szemben az utóbbi két évtizedben felemelkedő civil újságírás aktorai magánszemélyként vállalnak magukra újságírói feladatokat, nem rendelkeznek formális hírszolgáltatási kötődéssel, a hivatalos intézményeken kívül állítanak elő a nyilvánosság számára információs tartalmakat. Külső felhatalmazás és intézményes háttér nélkül is jogot formálnak az információk gyűjtésére, terjesztésére és megvitatására, azaz a társadalmi ellenőrzésre és ezzel együtt a demokrácia közvetlen alakítására. Társadalmi felelősségvállalásukat nemcsak a civil újságírásra az angol nyelvben a sokféle alternatíva közül mára már – úgy tűnik – véglegesen gyökeret vert *citizen journalism* kifejezés tükrözi, amely az állampolgársággal (*citizenship*) együtt járó jogokra és kötelezettségekre helyezi a hangsúlyt, hanem ennek az újságírási típusnak abban a mantrában kifejezett ideológiája is, miszerint a civil újságírás „hangot ad a hangtalannak” [*give voice to voiceless*] (Atton–Hamilton, 2008: 45), azaz a Sólyom által a nyilvánosság radarja alatt tartani kívánt csoportok érdekeinek képviselőjét is felvállalja.

A *civil újságírás* értelemszerűen retronímia, csak utólagosan kapta elnevezését, hiszen magának a gyakorlatnak nyilvánvalóan akkor már működnie kellett, amikor újdonsága, a hagyományos újságírástól elkülönülő volta egy új terminus megalkotását igényelte. Ennek megfelelően a kérdést érdemes a visszamenőleges hatállyal megképződő keretek helyett előbb a tényleges gyakorlatból megközelíteni. Azaz az általános törvényszerűségek deduktív módszere helyett az induktív módszert alkalmazni, amely egyedi esetekből von le következtetéseket.

Ahogy a televízió múltját egészen Platón barlangjáig szokás visszavezetni, úgy a civil újságírás előtörténetét szintén meg lehetne rajzolni a régmúltig, amíg csak egyetlen olyan közös jegyet is találunk, amely teljesíti a bárminemű hasonlóság minimumát. A parttalan analógiaképzés helyett azonban célravezetőbb az egyedi jegyeiktől a jegycsoportok vizsgálata felé elmozdulni, melyekben az egymást támogató ismérvek azonos irányba mutatnak. A 2000-es évek elejétől, a web 2.0 térnyerésével szoros összefüggésben kialakult civil újságírás fordulópontjainak kijelölése bizonyos mértékig önkényes vállalkozás, elvégre világosan definiált kritériumrendszer hiányában sokféle narratíva tekinthető legitimnek. A nemzetközi szakirodalomban korábban történtek már kísérletek a civil újságírás mérföldköveinek meghatározására (például: Allan, 2009: 17–32; Andén-Papadopoulos–Pantti, 2011: 65–68; Saunderson, 2019). Ezek a gyakorta évkönyvszerűen felépülő elbeszélések ugyanakkor egymással nem feltétlenül kompatibilis gyakorlatokat hasonlítanak össze, vagy nem teszik világossá, hogy az adott újságírói gyakorlat milyen értelemben tekinthető a korábbiakhoz képest határpontnak. Annak érdekében, hogy ne az almát hasonlítsuk össze a

körtével, az alábbiakban a civil újságírás fordulópontjainak feltérképezésénél azonos médiumból, a videó-újságírásból választok ki három, meglátásom szerint vízvázstónak tekinthető példát. Mediális átjárhatóságuk okán a közöttük lévő azonosságok és eltérések is precízebben összemérhetők.

9/11: a dokumentálás egyedisége

Az Egyesült Államok szimbólumai ellen 2001. szeptember 11-én végrehajtott terrortámadás nemcsak világpolitikai, hanem médiatörténeti szempontból is új korszakot eredményezett, melyről számos diskurzus keretén belül, a spektakulumtól a szimuláción át a populáris kultúráig, sokféle elemzés született (Morgan, 2009; Mitchell 2008: 267–284; Quay–Damico, 2010). Korábban magam is külön tanulmányokban vizsgáltam 9/11 mediális jelentőségét a hollywoodi akciófilmek és a szimbólumhasználat (Gerencsér, 2002), az eseményeket követő webkettes paródiák (Gerencsér, 2003), a videójáték (Gerencsér, 2013) a szimulákrum (Gerencsér, 2014) és a kortárs álhírek genealógiájának kontextusában (Gerencsér, 2019). Az alábbiakban amellet érvelek, hogy a terrortámadás médiareprezentációja a kortárs civil újságírás szempontjából is mérföldkőnek bizonyul.

Amint azt hivatkozott tanulmányaimban részletesen kifejtettem, a World Trade Center ikertornyai elleni repülőgépes merénylet a hollywoodi katasztrófafilmeken szocializálódott amerikai látványtársadalom logikája szerint volt megszervezve a terroristák részéről. Az első utasszállító gép 8:46-kor bekövetkező becsapódását a WTC északi tornyába egészében mindössze egyetlen videófelvétel rögzítette (megtekinthető: <https://www.youtube.com/watch?v=qNw0jOhVJ3A>). A felvétel elején az látható, hogy a nyílt utcán tartózkodó tűzoltók gázszivárgás után kutatva gyanútlanul vizsgálják az egyik aknafedelelet, majd képernyőn kívüli hangként az erősödő repülőgép zaja hallatszik. Ekkor a kép bal oldalán álló tűzoltó, Vincent G. Halloran, aki még aznap a toronyban életét vesztette, felfelé fordítja a fejét, kisvártatva ezt teszi a tőle jobbra álló Joseph Pfeifer, New York-i tűzoltóparancsnok-helyettes is. A civil újságírás szempontjából lényegesebb a kamera mögött álló operatőr cselekedete: miután meghallja a fölöttük elzúgó Boeing-gép hangját, 90 fokos fordulattal az esemény irányába fordítja a kameráját. Ennek a szó szerinti „képeltérítésnek” a nyomán a tűzoltók mindennapos tevékenysége helyett immár a váratlan esemény áll a fókuszban, és a kép egy szempillantás alatt vált át normalitásból horrorba. A svenkelő kameramozgást követően a távolban a WTC még ép ikertornyait látjuk, melynek északi épületébe pár másodperc múlva becsapódik a repülőgép. Ekkor az operatőr felvevőgépével ráközelít a robbanásra, majd a felcsapó lángokat és a füstöt látjuk.

Az operatőr, akinek a személyéről a későbbiekben még esik szó, nem hivatásos újságíró, hanem civil személy, aki az esemény hatására egyik pillanatról a másikra vesz fel véletlenül, ideiglenes jelleggel újságírói szerepet. Azt, hogy hirtelen újságíróvá vált, kamerakezelésének két módja

bizonyítja, nevezetesen a felvevőgép elfordítása a történészek irányába és a becsapódáskor a zoom használata. Ahelyett ugyanis, hogy a sok hatására a válláról, ahol feltehetően tartotta, leengedné a kameráját, vagy csak saját szemével követné az eseményeket, ő mások számára is meg akarja örökíteni a katasztrófát, vagyis a svenk és a zoom avatja az operatőrt civil újságíróvá. Az északi torony elleni repülőgépes merényletet egyetlen hivatalos újságíró vagy média sem rögzítette, így az operatőr lélekjelenlétének köszönhető, hogy ilyen átfogó teljességgel, dokumentumszerű mozgóképi bizonyítékokkal rendelkezünk az új évezred első világpolitikai jelentőségű terrortámadásáról. Ezt akkor tudjuk értékelni igazán, ha a körülötte állók reakcióit vesszük szemügyre, akik a megdöbbenéstől teljesen ledermednek, és csak az „Oh, shit!” indulatszavakat tudják kipréselni magukból. Ehhez képest a mainstream, intézményes média nem tudta rögzíteni a támadást, és a hírcsatornák ezt követő közvetítésében is feltűnő a „kép-telenség”, azaz a vizuális bizonyítékok hiánya. A nagy hírcsatornák csak az első gép becsapódását követően kezdtek kivonulni kameráikkal, és a második gép negyedóra múlva bekövetkező támadását már élőben tudták közvetíteni (az időbeli eltolódásnak a terroristák részéről láthatóan ez is volt a célja, hogy szó szerinti értelemben berobbanjanak a televíziók képernyőire).

Az American Airlines 11-es járatának az északi toronyba való belefúródását dokumentáló videófelvétel a civil újságírás számos általános jellemzőjét viseli magán. Először is, mindenkori előnyét a hivatásos újságíróval szemben a jelenlét-hatás tanúsítja, hogy a civil személy az események helyszínén tartózkodik, míg a professzionális média képviselője az esetek döntő többségében a történészek után kullog, és már csak annak hatásait képes számba venni. Ez figyelhető meg abban, hogy a hírtelevíziók az első gépről nem rendelkeztek felvételekkel. Ebből következik a második ismérv, nevezetesen, hogy a civil újságírás jellemzően olyan „breaking news” eseteknél hasznos, melyek nem előre megtervezetten, hanem váratlanul történnek. Aligha meglepő, hogy a civil újságírás sok alternatív elnevezése közül az egyik a „véletlen újságírás” (*accidental journalism*). Ennek az alkalmazásmódnak számos példában tetten érhető alesete, hogy a váratlanság valamilyen katasztrófához kapcsolódik, legyen az szándékos emberi cselekedet vagy természeti jelenség. Az ebből az egyedi esetből lesűrhető harmadik lényeges aspektus, hogy a civil újságírás általában terepen, az utcán érvényesül, amire egyértelműen utal a szinonimájaként használt „utcai újságírás” (*street journalism*) kifejezés.

A szóban forgó videófelvételt Jules Naudet, egy francia származású amerikai dokumentumfilm-rendező készítette (Quay–Damico, 2010: 177; Jordan, 2021: 575). Jules és testvére, Gédéon azokban a hetekben éppen a New York-i tűzoltóságról forgattak dokumentumfilmet, aminek során elkísérték a tűzoltókat a terepre. Jules Naudet a gázszivárgás ellenőrzési procedúráján jelen lévő Pfeifer tűzoltóparancsnok-helyettesét követte a World Trade Center épületébe is, ahol lefilmezte a menekülő civileket és a mentés megszervezését. Később ebből állították össze a *9/11* című dokumentumfilmet,

melyet teljes egészében először a CBS csatornán mutattak be 2002. március 10-én, és amelynek része volt az ominózus felvétel. A film szintén „képeltérítés”-ként, vagy Guy Debord terminusával „détournement”-ként értelmezhető, hiszen az eredeti koncepciótól eltérően nem a tűzoltóság élete, hanem a terrortámadás vált a film központi témájává. Annak, hogy Naudet mozgóképe mennyiben sorolható a civil újságírás körébe, ellene vethető, hogy itt nem amatőr, hanem professzionális rendezőről van szó. Igen ám, de a Naudet-fivérek a filmkészítésben voltak hivatásosak, nem pedig az újságírásban, azaz tudósítói minőségükben nem az intézményes sajtóhoz, hanem a civilekhez tartoznak.

2011. szeptember 11-én korántsem voltak optimálisak a technikai feltételek a web 2.0-es platformokon kivirágzott civil videó-újságírás számára. Noha már évtizedek óta léteztek hordozható, viszonylag könnyű tömegű, a képet a szinkronhanggal együtt felvevő videokamerák, ezek szállítása és használata még mindig lényegesen nehezebb volt, mint a manapság a zsebből pillanatok alatt elővehető mobiltelefonoké. Nyilvánvalóan ezzel a műszaki adottsággal függ össze, hogy az északi toronyba beleütköző gépről nem született sok videófelvétel. Jules Naudet egy Sony DSR-PD150 DVCAM 3CCD típusú videokamerát használt, amelynek méretei (25.4 cm X 10.16 cm X 25.4 cm) nehezen teszik lehetővé, hogy egy átlagpolgár napi szinten magánál hordja, és váratlan helyzetben gyorsan üzemképes állapotba hozva használja. Jules Naudet „szerencséjére” a kamera a támadás alatt éppen be volt kapcsolva, így nem maradt le az eseményről. A kamerát a Naudet-fivérek a washingtoni National Museum of American History múzeumának adományozták, ahol vitrinbe helyezve egyfajta modern relikviaként állították ki.

Ugyanakkor nemcsak az alkotás, hanem a bemutatás és a terjesztés feltételei is különböztek a jelenlegitől. 2001-ben az internetpenetráció s a videófájlok továbbítására és megtekintésére alkalmas sávszélesség (adatátviteli sebesség) még az Egyesült Államokban sem volt optimális a világháló elsődleges médiumként való alkalmazásához, továbbá a későbbiekben közösségi médiaként azonosított webkettes platformok kifejlesztése is gyerekcipőben járt. Ennek következtében Jules Naudet-nek a videófelvétel bemutatásához még a hagyományos médiumokat, ez esetben a televíziós hírcsatornákat kellett igénybe vennie, aminek kapcsán a civil újságírás és a mainstream elektronikus sajtó együttműködése figyelhető meg. A terrortámadások idején még nem létezett a YouTube videómegosztó oldal, ahová bárki szabadon, olcsón és különösebb szaktudás híján is feltölthette volna saját készítésű tartalmait. A YouTube-ot 2005 februárjában alapították (de a feltöltés lehetőségét csak áprilisban nyitották meg), a Google Video is csak egy hónappal azelőtt, január 25-én indult, míg a legkorábbinak tartott videómegosztó portál, az 1997-től működő ShareYourWorld.com 2001-ben éppen az adatátviteli mennyiség szűkössége miatt zárt be. Összességében tehát 9/11 idején nem volt elérhető a hétköznapi felhasználó számára olyan felület, ahol amatőr videóit kapuőrök ellenőrző mechanizmusai nélkül publikálni tudta volna.

Jules Naudet felvételét így televíziós csatornák mutatták be, mielőtt a *9/11* című dokumentumfilmje a CBS-en debütált volna. A CNN globális hírtelevízió New York-i fiókjának ügyvezető producere, Barclay Palmer 10 000 dollárt fizetett a felvétel megvásárlásáért (Boxer, 2002). A CNN nyomán, amely az egész világra kiterjedő televíziós csatornaként önmagában is jelentős nézettséget generált a videó számára, a többi amerikai televíziós hálózat is bemutatta a felvételt, amelyet a világ többi nemzeti csatornája is átvettek. (Jelenleg ugyan a videót webkettes felületeken tekinthetjük meg, akkoriban – mint említettem – erre nem volt mód. Az internetarcheológiának a némafilmek megőrzéséhez hasonló csökevényessége okán lehetetlen vállalkozás statisztikai adatokkal alátámasztani, de valószínűleg ez volt a világtörténelem addigi legnézettebb, civil újságíró által készített videója. Nem pusztán a világ számos televíziós csatornáinak összesített nézettségét szükséges ugyanis ehhez figyelembe venni, hanem a későbbi ismétléseket, a *9/11* című film megtekintéseinek a számát, illetve az utóbb a YouTube-ra és más videómegosztókra fel- és újratöltött különböző változatokat is, melyeknél a videók eltávolítása ábránddá teszi a pontos számszerű összegzést.)

Jules Naudet videós dokumentációját rendszerint úgy említik, mint amely az egyetlen létező mozgókép az első gép északi toronyba csapódásáról. Az Amerikai Történelmi Múzeum kiállításán a videokamerát magyarázó szöveg szintén „az egyetlen ismert felvételnél” hivatkozik rá (Boxer, 2002; Machado, 2016), ahogyan a YouTube-on közzétett *The Only Existing Footage Of 1st Plane Hitting WTC* nevet viselő (a *9/11* című dokumentumfilmből származó) részlet is. Ezzel szemben Kim LaCapria a *Truth or Fiction?* nevű tényellenőrző oldalon ezt az állítást az álhírek körébe sorolja (LaCapria, 2019). Kétségtelen, hogy a Naudet-videót kizárólagosnak mondó szövegek megfogalmazása sántít, teljesen légből kapottnak mégsem tekinthető. Létezik ugyanis két másik videófelvétel is, melyek megörökítették az első becsapódást, ezek ugyanakkor különböző okokból problémásak.

Kim LaCapria is hivatkozik a *The New York Times* 2003. szeptember 7-én megjelent cikkére, melyben James Lang az elsők között szellőztette meg a bombasztikus hírt, miszerint előkerült egy másik videófelvétel az első gép becsapódásáról (Glanz, 2003; LaCapria, 2019). Eszerint egy cseh bevándorló, Pavel Hlava, aki dolgozni érkezett az Egyesült Államokba, egy terepjáróban ülve a Brooklyn-Battery alagút bejáratánál turisztikai célból videózta New York városát, amikor éppen előtte, a felvétel jobb sarkában a World Trade Centernek ütközik az utasszállító (a videó megtekinthető: <https://www.youtube.com/watch?v=OzY9OO9sXzM>). Noha Hlava utóbb azt állította, nem volt tudomása arról, hogy voltaképpen mit is sikerült rögzítenie, a felvétel módjából mégis az látható, hogy valami szokatlant érzékelt, mert a gomolygó füst megragadja a figyelmét, és – a Naudet-videóhoz hasonlóan – ráközelít az épületre. Állítását véleményem szerint a videóhoz kapcsolódó két formai sajátosság hitelesítheti. Az egyik az, hogy miután közlőről megmutatja a becsapódást, mégis eltávolító kameramozgást hajt végre, sőt elfordítja a kamerát az eseményről az

előtte lévő közlekedési dugó felé, ami azt sejteti, hogy nem volt tisztában az esemény súlyával. Ezt alátámasztja, hogy James Glanz cikke szerint Hlava azt nyilatkozta, nem a keresőt, hanem az LCD-kijelzőt nézte a videokamerán, amelynek alacsony felbontása akadályozta a látottak értelmezésében. Ennélfogva Jules Naudet akaratlagos újságírói magatartásával szemben Hlava felvétele *par excellence* öntudatlan „véletlen újságírás”. A másik elem a videó recepciójához kapcsolódik, ugyanis a cseh munkás videója hosszú ideig sehol sem volt látható, a felvétel készítőjének elmondása szerint benne is csak később tudatosult, hogy mi került a felvevőkép lencséje elé. A videó két évig ismeretlen volt a nagyközönség előtt, és csak a *The New York Times* említett cikke után vált ismertté, amikor egy másik cseh honfitársa felhívta Walter Karling figyelmét a videókazettára, aki továbbította azt az újság szerkesztőségének (Lang, 2003). Pavel Hlava felvétele kétségtelenül rosszabb minőségű, kevésbé átfogó, mint Naudet-é, az épületet is takarásban látjuk, mégsem ez a döntő oka annak, hogy jelentősége nem mérhető a másik videóhoz. A probléma ugyanis abban áll, hogy a videó léte két éven át nem volt ismert, későbbi nyilvános közzétételét is nehezítette készítője angol nyelvtudásának hiánya, szerzői jogi problémák és munkáltatói fenyegetések, márpedig egy videó láthatatlansága a nyilvánosságban gyakorlatilag azt jelenti, hogy nem létezik.

Tényellenőrzése során Kim LaCapria nem foglalkozott egy harmadik felvétellel, annak ellenére sem, hogy ennek létezése viszont kezdettől fogva ismert volt, olyannyira, hogy bekerült az internetes művészet kanonikus alkotásai közé (Greene, 2004: 172–173; Tribe–Jana, 2007: 90–91). Wolfgang Staehle német net art művész webkamerák felvételeit közvetítő nagy méretű képernyőket helyezett el a New York-i Postmaster Gallery falán, amely a tájképfestészet digitális változataként élő keretben közvetítette a kiállításon Manhattan látképét. A kísérleti művészeti projekt során Staehle alkotása szintén véletlenszerűen változott át újságírássá, amikor a webkamera a becsapódást rögzítette (a videó megtekinthető: <https://www.youtube.com/watch?v=8OUqUkTctXI>). Míg Hlava videója esetén a láthatatlanság jelenti a problémát, a német művésznél az, hogy az akkori technológiának megfelelően a képsorozat egyes felvételei hosszú időközönként mintavételezik az időt, így mozgóképek helyett állóképek szaggatott sorozatának tűnnek, és magát a becsapódást nem, csak a repülőgép közeledését, majd annak hatásaként a porfelhőt láthatjuk. Ennélfogva LaCapria konklúziója, miszerint nem igaz, hogy a Naudet-videó az egyetlen mozgóképes felvétel, csak részben állja meg a helyét, mivel Hlava felvételénél az újságírás alapkritériuma, a nyilvánosság, Staehle esetében pedig a mozgóképes forma szenved csorbát.

9/11 nemcsak a médiareprezentációban, hanem a civil újságírás terén is mérföldkőnek számít, mert a privát szemtanúság, a saját hírforrás és a dokumentálás szerepe azelőtt soha nem látott módon támaszkodott a hétköznapi emberekre. Ezt követően olyan újfajta újságírás kezdett körvonalazódni, amelynél a professzionalizmus helyett a hitelesség számít. A kívülállók egyre nagyobb szerepet kezdtek vállalni a hírek összegyűjtésében, az alkotó és a fogyasztó közötti határok

pedig egyre inkább elmosódtak. A 2001. szeptember 11-i terrortámadás nemcsak a videó-újságírást termékenyítette meg, hanem az internetes platformokra is döntő hatást gyakorolt. Az érdeklődések nagy száma miatt túlterhelt híroldalak összeomlása, illetve az elégtelen hivatalos információáramlás miatt a civilek a hírszolgáltatás terén is aktivizálódtak. Az emailek, az azonnali üzenetküldések, a fórumok és a blogok felé fordultak, ahol már nem csak befogadták, hanem termelték is a híreket (Zelizer–Allan, 2011: 169–190). A WTC tette elsőként világossá azt a trendváltást, hogy a közvetítés kezdő pillanata többé már nem a professzionális médiához kapcsolódik.

Dél-ázsiai cunami: részvételiség első kézből

A szakirodalom rendszeresen a civil újságírást egyik mérföldköveként tárgyalja a 2005. július 7-ei londoni robbantásokat, melyeket 9/11 analógiájára 7/7-nek is szokás nevezni (Bromley–Cushion, 2011: 213; Allan, 2009: 4; Saunderson, 2019). A Nagy-Britannia iraki háborúban való szerepvállalása miatt elkövetett londoni metróröbntások után az utcán tartózkodó civilek mobiltelefonjaikkal rögzített álló- és mozgófelveleikkel támogatták a hírszolgáltatást, egyesek a Flickr képmegosztó oldalon tudósítottak. A BBC hírsatorna pedig a saját weboldalán *London explosions: Your photos* címmel olyan fotómegosztási lehetőséget biztosított a hétköznapi emberek, a szemtanúk és a metróban rekedt résztvevők számára, ahová saját tartalmaikat feltöltve segíthették a hitelesebb és gyorsabb tájékoztatást (a BBC archív fotómegosztó oldala: http://news.bbc.co.uk/1/hi/in_pictures/4660563.stm). Álláspontom szerint ugyanakkor 7/7 helyett a civil újságírást történetében nagyobb jelentőségű fordulópontnak tekinthető a 2004 karácsonyán történt indiai-óceáni cunami médiareprezentációja. Egyrészt az amatőr felvételek kritikus tömege már a 2004-es eseményeknél megfigyelhető, nem mellesleg a londoni terrortámadásokat ezek időben is megelőzik. Másrészt a valós idejű dokumentálás kiemelt szerepet játszik a szökőár katasztrófájában, míg a 2005-ös londoni terrortámadásnak leginkább az utóhatását rögzítették a civilek. Harmadrészt 7/7 szerepének túlhangsúlyozásával a szakirodalom a Nyugat-központú koloniális szemléletet örökíti tovább, amely alulreprezentálja az Európán és Észak-Amerikán kívüli földrajzi helyeket. Végül pedig, a dél-ázsiai cunami azért is nagyobb súllyal esik latba, mert ezt követően kezdett elterjedni és meggyökeresedni a szakirodalomban a korábbi rögtönzött, sokféle elnevezéssel szemben a *citizen journalism* fogalma (Allan, 2009: 18; Zeng–Jain–Nguyen–Allan, 2019: 3–4).

2004. december 26-án a Richter-skála szerint 9-es erősséget meghaladó földrengés után cunami keletkezett Ázsia délkeleti részén, melynek következtében hozzávetőlegesen 200 000 ember halt meg, a pusztítás a partokon rendkívüli személyi és anyagi károkat okozott. Míg 9/11 során az első gép becsapódását *lényegében* egyetlen videónak köszönhetően ismerjük, a dél-ázsiai cunami sokkal jobban volt dokumentálva, bőséggel készültek mozgóképek a katasztrófáról. Ahogyan a szeptember 11-i terrortámadások esetében, itt is azt láthatjuk, hogy a civil újságírást váratlan eseménynél kapott

szerepet, ahol a helyszínen jelenlévő hétköznapi emberek a hivatásos újságíráshoz képest előnyben voltak. Döntő különbség ugyanakkor a videófelvetelek sokasága, ami a „médiapluralizmus” karppineni terminusával ragadható meg (a fogalomhoz: Karppinen, 2009). Ezeket a mozgóképeket, melyek a „véletlen” újságírás körébe sorolhatók, hordozható videokameráikkal maguk az ott tartózkodó turisták készítették, akiknek többsége nyugati nyaraló volt (Meraz, 2011). Ezt azért lényeges aláhúzni, mert ugyan a technikai felszereltség a három évvel korábbi New York-i katasztrófa idejére jellemző adottságokkal szemben kétségkívül világméretben is javult, de a digitális videó készítésének lehetősége egyáltalán nem volt általános, inkább a jómódú nyugatiaknak állt rendelkezésére, akik ázsiai nyaralást is képesek voltak megfizetni. A másik kulcsfontosságú eltérés a WTC elleni támadás Naudet-féle reprezentációjával szemben, hogy a 2004-es szökőárról felvett készítőik többsége nem kívülálló, hanem résztvevő volt (bár hozzá kell tenni, hogy Jules Naudet is résztvevővé vált, amikor az első gép rombolása után a tűzoltókkal együtt az ikertoronyba ment, ahol maga is megtapasztalta az épület összeomlását). A résztvevők ennél fogva olyan eseményt rögzítettek, amely a saját életükre is közvetlen hatást gyakorolt, nézők helyett maguk is szenvedők, áldozatok voltak. Bizonyára előfordultak olyan esetek is, amelyeknél a videófelvétel készítője a szökőár következtében életét veszítette, az eszközén talált dokumentációt pedig utóbb mások használták fel, ami a szerzői jogi kérdések mellett személyiségvédelmi és etikai problémákat is felvet.

Ezeket a mozgóképeket utóbb a YouTube videómegosztó oldalra, akár több különálló forrást összefűzve töltötték fel. Itt is fontos megjegyezni azonban, hogy saját korukban a videók hozzáférését nem az interneten, hanem a hagyományos televíziós csatornákon biztosították. Míg az elkészítés módja tehát a civilekhez, a bemutatás és a terjesztés a szeptember 11-i eseményekhez hasonlóan az intézményesült médiához kapcsolódott. A YouTube-on ma látható videókat nem feltétlenül a készítőik töltötték fel, többszörös átkonvertálásuk, másolásuk miatt gyakran minőségromlást is elszenvedtek, és eredeti forrásuk beazonosítása az esetek többségében lehetetlen oknyomozói feladat. Mindazonáltal az a tendenciaszerű elmozdulás regisztrálható, hogy míg 9/11 esetében a civilek javarészt a blogoszféra szöveges tartalmaira támaszkodtak, a 2004-es dél-ázsiai cunami kapcsán egyre inkább a vizuális információk felé tolódott el a civil újságírás fókuszja. Jordan Golson, akkori egyetemista a saját blogspot-oldalán (<http://jlgolson.blogspot.com/2004/12/tsunami-video.html>, az oldal ma már nem él) gyűjtötte össze a televíziók weboldalain tárolt videókra mutató linkeket, ami egyrészt az amatőrök aggregátori, szerkesztői szerepét, másrészt azt tanúsítja, hogy a nagy média közreműködése, szó szerint „közvetítése” nélkül a civil videó-újságírás akkor még nem boldogult (Regalado–Mintz 2005; Meraz, 2011).

A mozgóképek többsége a *home video* műfajában találja meg a maga genealógiáját. A még a Super8-as kamerák és a VHS-kazetták őskorából származó zsáner, a házi videó szereplői rendszerint családtagok, barátok, az ő nyaralásukat, születésnapjaikat, szokásaikat tárgyalják a felvételek.

Otthoni megtekintésre szánják őket, a karácsony ünnepe pedig, amikor a cunami bekövetkezett, kifejezetten a családi videózás legfőbb témája. A szökőár partot érésekor azonban ezek a családi videók hirtelen szándékolatlan újságírói magatartással ruházódtak fel. Televíziós bemutatásuk által kiszabadultak privát, a készítők személyes ismeretségi körére korlátozódó közönségükből és globális befogadásra igényt tartó leletekké váltak. Az esetek nagy részében a felvétel készítői vagy a nyaralás családi eseményét rögzítik, és eközben történik a váratlan fejlemény, vagy pedig a szökőár szokatlanul magasra tornyosuló hullámai miatt kapcsolják be a kamerát gyanútlanul, és csak később azonosítják azt veszélyhelyzetként. A Janice Sutherland által rendezett/összeállított *Szökőár a kamerák előtt (Tsunami: Caught on Camera)* című 2009-es dokumentumfilm szinte csak ilyen „talált felvételt” használ a katasztrófa bemutatásánál, amit a túlélőkkel készített interjúkkal bővít ki.

A *Thailand Tsunami 2004 Raw Footage* című videó, melynek részletei az említett dokumentumfilmben is láthatók, eminensen modellezi, hogyan vált át a családi videó pánikba (lásd: <https://www.youtube.com/watch?v=a7WYJ4S1Pdc>). A vágott felvételen óceánparti képeket, nyugágyban pihenő, sétáló turistákat, strandoló kisgyermeket látunk, amikor a felvétel készítőjének hirtelen feltűnik, hogy a vízszint szokatlanul visszahúzódott, majd a távolban, a horizonton megjelenő magas hullámokra lesz figyelmes. Egy magaslati pontra húzódva fokozatosan tudatosul benne, hogy valami katasztrófa készülődik, amely kiszáradva elsodorja a nyílt óceánon úszó hajókat, majd az alkotó kiabálással figyelmeztetni kezdi a parton tartózkodókat, akik közül az egyiket örökre elnyeli az árhullám. Vagyis az áldozatok életének utolsó pillanatait veszi videóra. Számos videóban megfigyelhető ez a nézőpont, amikor a készítő cölöpökön álló nyaralókból, magaslati pontokról, erkélyekről, teraszokról rögzíti az eseményeket, melyek inkább a hivatalos média kívülálló, felülnézeti pozícióját örökítik tovább. Az említetten kívül ide tartozik a Srí Lankán egy part menti épület sokadik emeletéből felvett *Tsunami 2004 Colombo, 20 minutes nonstop video* (lásd: <https://www.youtube.com/watch?v=EfDxLs4iVEs>), és a *Raw Tsunami Video Phuket Thailand 2004* (lásd: <https://www.youtube.com/watch?v=AcoDQ9fRvAQ>), utóbbi azonban már átmenet a felülnézeti pozíció felől a részvételi videó felé.

Sok mozgókép ugyanakkor az áldozatok belső szemszögéből dokumentálja a természeti katasztrófát, ahol a felvétel alanya és tárgya ugyanaz. Ezt a részvételi újságírást példázza a Fabio Campo nevű felhasználó feltöltésében megtekinthető *2004 tsunami* című videó (elérhetősége: <https://www.youtube.com/watch?v=6PrpsB5AuN8>), melyben a felvevőgép lényegesen közelebb helyezkedik el az események epicentrumához. Közvetlenül az Indiai-óceán partján állva látjuk az eleinte gyanútlanul nevetgélő turistákat és az óceán egyre ijesztőbb hullámain, vannak, akik csak azért aggódnak, hogy vizes lesz a ruhájuk. Amikor azonban a stéget is elsodorja az áradat, a kamera imbolygásából látható, hogy az operatőr is menekülőre fogja. Ennél is tovább megy a kattintásvadász című *SHOCKING Video of Tsunami in Malaysia 26 12 2004* (lásd: <https://www>.

youtube.com/watch?v=tWcVI1yeDxU), amelyben parton játszó gyerekeket sodor el a szökőár. Ezeknél a részvételi videóknál a készítők adott esetben saját halálukat is dokumentálták.

A 2004-es dél-ázsiai cunami lényegesen több nézőpontból mutatja meg a katasztrófát, mint 9/11, és rámutat a civil újságírás egyre erőteljesebb „képi fordulatra”, amikor a szöveges közlés helyét a mozgóképek kezdik átvenni. Ezeket a nyers, amatőr felvételeket az hitelesíti, hogy a professzionális újságíró kívülállásával szemben a katasztrófát belső nézőpontból ábrázolják, ami végérvényesen tudatosította, hogy az újságírásban egyre nagyobb szerepet kapnak a hétköznapi átlagemberek. Ez volt az első olyan katasztrófa, amelynek médiareprezentációja során a mozgóképek döntően civilektől származtak.

Occupy: a sousveillance panoptikussága

Míg 9/11 és a 2004-es indiai-óceáni szökőár katasztrófái a nagy média és a kis média együttműködését valósították meg, melyben az intézményes sajtót kiegészítették a nem újságírói hivatást űző emberektől származó véletlen tudósítások, az Occupy mozgalom esetében a közöttük lévő viszony teljesen eltérően alakult.

A 2011. szeptember 17-én New Yorkban kezdődő Occupy Wall Street antikapitalista mozgalom a társadalmi egyenlőtlenségek elleni tiltakozásként indult útjára, melynek során a civilek a hatalommal szemben újfajta ellenállási formát választottak. Az utcai megmozdulásokon részvevő tüntetők egyrészt aktivista, másrészt civil újságírói szerepkörben is feltűntek, így saját magukat és a velük szemben felsorakozó rendőrök tevékenységét is dokumentálták. Gyakran hangoztatott álláspontjuk szerint a hivatalos média elhallgatta a tüntetések során megnyilvánuló rendőri erőszakot, így utcai újságírásuk végső soron azt az örkutya-szerepet, azaz ellenőrző funkciót töltötte be, amely a polgári nyilvánosságban a sajtó megszületését is eredményezte. Ennélfogva a „hangot adni a hangtalannak” ideológiája jegyében az elnyomottak képviselőit tüzték zászlajukra, mivel elgondolásuk szerint a mainstream sajtó a politikai és a gazdasági ágensek foglyává vált. Ők már nem a nagy médiára támaszkodtak a tudósítások terjesztésénél; a hivatalos sajtót kifejezetten ellenségesnek tekintve nemcsak az alternatív alkotófolyamatra, hanem a tudósítások alternatív bemutatására és terjesztésére is hangsúlyt fektethettek. Ebben az Occupy mozgalom meghaladja a korábban említett példákat.

Hogy az Occupy mozgalom civil újságírói ki tudták kerülni az intézményes sajtó potenciális szerkesztői folyamatát (az ő értelmezésükben: cenzúráját), annak magyarázata a technikai adottságoknak a 2004-es állapotokhoz képest történt fejlődésében lelhető fel. 2011-ben az internet-hozzáférés és a videótartalmak fel- és letöltési sebessége már olyan szintet ért el, amely alkalmas volt a folyamatos működtetésre, s ezt lehetővé tették a fokozatosan kisebbé és olcsóbbá váló képrögzítési technológiák, a hordozható digitális kamerák és kiváltképpen a zsebbe helyezhető

mobiltelefonokba épített, könnyedén kezelhető kamerák. Ezek elterjedtsége jól megmutatkozik a Connecticut Bob álnevet használó blogger által a YouTube-ra feltöltött *Citizen Journalism at Occupy Wall Street* című, utólag megszerkesztett és feliratokkal ellátott videóban (<https://www.youtube.com/watch?v=dTQ77iQcjII>). Szerkesztője fel is teszi a kérdést: „Mi a *második* legnépszerűbb tevékenység az Occupy Wall Streetnél? – Nem a dobolás!”. Az első számú tevékenység nyilván a tiltakozás, az ominózus „második” pedig a videó megtekintése után könnyedén megválaszolható, hiszen szinte valamennyi aktivista kezében található valamilyen felvevőgép. Fontos azonban hangsúlyozni különbségüket a mai eszközöktől, mivel ezek a kamerák még nem kizárólagosan mobiltelefonok, látunk közöttük hagyományos fényképezőképeket, egyfunkciós digitális kamerákat és ma már ódivatúnak számító, alacsony képfelbontású kamerával ellátott mobiltelefonokat is. Az intézményes médiával való szembenállás mellett a másik radikális különbség a korábbiakhoz képest a terjesztés módja. Ezek a videók – éppen az örkutya funkció miatt – már meg sem kíséreltek bejutni a nagy média körforgásába, hanem azon kívül, a YouTube-on, a Facebookon és a Twitteren jelentek meg egyfajta ellen nyilvánosságként. Szükséges azonban megjegyezni, hogy a felvételek legátfogóbb vizsgálatának eredményeit összegző tanulmány szerint a videók 51,4%-a, azaz csak minden második származott amatőröktől (Thorson et al., 2013: 433), és nem is feltétlenül nyersek, hanem szerkesztve, feliratozva, remixelve, hangalámondást alkalmazva a dokumentumfilm szabályai szerint voltak megkomponálva, mint például Matt Sezer munkái.

Ezeknek a videóknak a száma már olyan kritikus tömeget ért el, hogy a nézőpontok megtöbbszöröződésével, a reprezentációk sokszínűségével csökkentették az egyoldalú híradás, a titkolózás lehetőségét. Végző soron a transzparenciának és a médiapluralizmusnak a demokratikus működés számára elengedhetetlen feltételét biztosították. Ezek a személyek ugyanazt az eseményt olyan sokféle aspektusból dokumentálták, amire a hivatalos média apparátus hiányában nem képes. Az események rekonstruálásához lényegesen több forrás áll rendelkezésre, amire nem volt lehetőség 2001. szeptember 11-én az északi torony elleni támadás idején, de még a 2004-es cunami esetében sem. A tüntetők nemcsak az eseményeket, hanem saját magukat és egymást is dokumentálták. Ennek az újabb képi fordulatnak a hordereje a benthami és a foucault-i panoptikusság viszonyában mutatkozik meg (Foucault, 1990: 267–308.). Míg a panoptikus tekintet a mindent látó „isteni szem” modern alakváltozataként a mindenkori hatalomhoz és annak vizuális felügyeletéhez (*surveillance*) kapcsolódott, most az átlagpolgárhoz kötődik, aki ezzel a visszájára fordítja a „Nagy Testvér” megfigyelő tevékenységét, megfigyelő helyett a megfigyelés tárgyává teszi a hatalmat. Ez kellőképpen fémmjelzi az ellenkultúrát technológiai eszközökkel megvalósítani igyekvő „kaliforniai ideológia” (Barbrook–Cameron, 1997) azon törekvését, hogy a hétköznapi emberek kezébe adott számítógépes készülékek hatalomhoz juttathatják (*empowerment*) a gyengéket, és csökkenthetik a hatalomnak való kiszolgáltatottságot. A hatalomhoz kapcsolódó felügyelet helyett az ilyenfajta

„felhatalmazó” eszközök hétköznapivá válásával terjedt el Steve Mann neologizmusa nyomán az alulról felfelé irányuló ellenmegfigyelés (*sousveillance*) fogalma (Mann–Nolan–Wellmann, 2002). Ennek alapvetése szerint az alulról szerveződő *sousveillance* a felülről megszervezett *surveillance* fordítottja, amely a hatalom ellenőrző technológiájaként a „voyeurizmus demokratizálása”, célja pedig az, hogy „ezeket az ellenőrzési technológiákat visszahelyezzék az egyénekre, panoptikus technológiákat kínálva ahhoz, hogy segítsenek nekik megfigyelni a hatóságokat”. (Mann–Nolan–Wellmann, 2002). A hatalom aktivitásának kis méretű, hordozható személyes eszközökkel való kontrollja jól megfigyelhető a már említett *Citizen Journalism at Occupy Wall Street* videóban, noha (vagy talán éppen ezért) abban rendőri erőszakot nem látunk.

Az alulról felfelé irányuló ellenmegfigyelést példázó videókat a készítők ingyenesen, az ellenőrzés magasztos ideológiáját magukénak vallva hozták nyilvánosságra az interneten. Ebben az esetben a közösségi médiában megosztott tartalmak megtekintését immár nem a hagyományos televíziós csatornák szerkesztői döntései szabályozták, hanem folyamatosan lekérhető tartalomként (VOD) hozzáférhetőek voltak bárki számára, aki rendelkezett internetkapcsolattal és optimális adatátviteli sebességgel.

Kjerstin Thorson és társainak kulcsszavak és hashtagek segítségével végrehajtott adatgyűjtése, majd az eredmény kvalitatív tartalomelemzése szerint a közösségi médiába feltöltött videós tartalmak nemcsak a dokumentálás, a tájékoztatás, hanem a szerveződés, a tagok összekötésének szerepét, azaz a hálózatépítés funkcióját is betöltötték. A #OccupyWallStreet hashtagekkel ellátott videók amellet, hogy elősegítették a könnyebb kereshetőséget és hozzáférhetőséget, közösségformáló erővel rendelkeztek, a szolidaritást és a tagok közötti szociabilitást fokozták (Thorson et al., 2013: 423). A közösségi média különböző platformjai, kiváltképpen a YouTube és a Twitter hatása egymást erősítette, miután a felhasználók kiaknázták ezeknek az összekapcsolás erejében rejlő, nagyobb látogatottságot generáló lehetőségét. Ezt példázzák az Occupy mozgalommal kapcsolatos lejátszási listák a YouTube-on, melyek közül az elsőt 15 videó sorba rendezésével Myles Dyer vlogger hozta létre 2011 novemberében, majd amikor közzétett egy linket ehhez a listához a Twitteren, közvetlenül megszólítva az Occupy Together aktivistáit, azok nemcsak a nézettséget növelték, hanem a csoport tagjai közötti ismertséget és a közösségi szellemet is növelték (Thorson et al., 2013: 422). „A központi Facebook-oldal mellett több mint 400 egyéni profilt is létrehozta a felhasználók annak érdekében, hogy a mozgalmat elterjesszék az USA-ban, beleértve valamennyi állam saját oldalát is” (Szűts, 2018: 387).

Mindezek Thorsonék kutatásai szerint információs kaszkádhoz is vezettek, vagyis a csoport gyorsan mozdult a mások véleménye által formált álláspontok irányába. A megosztásokkal és a tipikusan a web 2.0-es folkszonómiához (vernakuláris osztályozáshoz) tartozó taggeléses rendszerezéssel a hasonló tartalmak gyors összekapcsolását valósították meg, így ezen keresztül

a társadalmilag érzékeny, felelős „jó állampolgár” (*good citizen*) ethosának megfelelően az újságírás ellenőrző funkcióját is hatékonyabban tudták ellátni. Mindemellett a média új gazdaságtana is kezdett kialakulni, ahol a tartalmakat a készítők ingyenesen, az ajándékgazdaság (*gift economy*) elvének megfelelően teszik közzé, a felmerülő költségeket pedig vagy megosztják, vagy/és közösségi adománygyűjtéssel finanszírozzák, ahogyan azt a TheOther99Percent című, a nevében az elnyomottakat ellentmondásosan reprezentáló YouTube-csatorna tette.

A hatalom felügyeletének kiemelt szerepét töltötték be azok a videók, melyek a rendőrség által a tüntetők ellen bevetett paprikaspray-használatról tanúskodnak. Ilyen például a hisztérikusan üvöltő női tüntető képe a *PEACEFUL FEMALE PROTESTORS PENNED IN THE STREET AND MACED!* című videóban (megtekinthető: <https://www.youtube.com/watch?v=moD2JnGTToA>), melynek címadása persze tendenciózus. A folyamatos nagybetűhasználat és a felkiáltójel a figyelemfelhívás része (az internetes zsargonban mindezek a kiabálással egyenértékűek), a szöveg retorikája ellentétképzésen alapul, ahol a „békés” (*peaceful*) tüntető nyilván a rendőri erőszakkal állítódik szembe, a „női” (*female*) a hatalom maszkulinitásával, míg a „bezárás” (*penned*) a rendőrség Foucault által leírt módszertanát, a „gázspray-zés” (*maced*) pedig a gyülekezés és a szólásszabadság alkotmányban rögzített jogának lábbal tiprását implikálja.

Eltekintve most attól, hogy ezeket az eseteket az aktivisták nyilvánvalóan nem az újságírás sokoldalú, „objektív” tájékoztatás kritériuma szerint tálták, hanem magukról az elnyomottak, az ártatlan áldozatok imázsát alakították ki, a civil újságírás szempontjából jelentősebb maga az elvi kommunikációs helyzet. A videók globális közzétételével már kevésbé lehet a nyilvánosság elől elkendőzni egyes történéseket, így olyan hatékony eszköz került a hétköznapi emberek kezébe, mely csökkenti a hatalom és az alávetettek közötti korábbi kommunikációs szakadékot. A fenti példa dokumentáló és hatalmi ereje abban áll, hogy a személyek azonosítását követően a paprikasprayt használó rendőrtiszt ellen bírósági eljárás indult a tüntetők polgári jogainak megsértése miatt (McVeigh, 2011).

Függetlenül attól, hogy a megmozdulás mennyiben tekinthető forradalminak vagy csupán a forradalom másodszor színpadra vitt bohózatának, a civil újságírók a *sousveillance* technológiai feltételeivel – amelyekhez nemcsak a létrehozás, hanem a nyilvános bemutatás is hozzátartozik – a társadalmi ellenőrzés, a hatalom elszámoltathatóságának korábban nem látott eszközét kapták a kezükbe. Ezek nyomásgyakorló ereje révén a civilek a hatalmon lévőket „stratégiaileg kényszerítik a rendőrségi intézkedések átláthatóságára” (Thorson et al., 2013: 440).

Konklúzió

A civil újságírás mindhárom, általam fordulópontnak tartott példájánál megfigyelhető, hogy a hétköznapi amatőrök jellemzően akkor vesznek fel újságírói, tudósítói, hírgyűjtési és elemzői magatartást, amikor valamilyen váratlan esemény történik, ahol a hivatalos média képviselői csak késve tudnak megjelenni. Ebből következik, hogy az alulról szerveződő újságírás egyik nagy előnye az azonnaliság, a szemtanúság és a jelenlét, amellyel dokumentálni tudják a véletlenül, hirtelen bekövetkező eseteket, mint amilyen a katasztrófa. 9/11 médiareprezentációja kapcsán még nem az internet, hanem a hagyományos elektronikus médiumok voltak domináns pozícióban, a technikai feltételek fogyatékosága, az internet gyorsaságának és elterjedtségének foka, a mobil eszközök fejletlensége, a közösségi média hiánya azt eredményezte, hogy egy világtörténelmi méretű eseményt csak alig néhány videó volt képes vizuálisan megörökíteni. A 2004-es dél-ázsiai szökőár esetében a technikai eszközök elterjedése, valamint a videók készítőinek elitréteghez tartozása folytán sokféle nézőpontból tudták rögzíteni a bekövetkező katasztrófát, ráadásul a kívülálló pozíciója helyett az alkotók az esemény elszenvedői, résztvevői is voltak. Ebben a két esetben a nagy média és a kis média együttműködését látjuk, melynek során a civilek tudósítói szerepére esett a hangsúly. Ezzel szemben a 2011-es Occupy Wall Street mozgalom kapcsán a hírgyűjtés és a hírek kommentálása is jelentős szerepet kapott, s az intézményesült média már periferikus szerepet játszott. A tüntetések jelentősége a nyilvánosság szempontjából a sousveillance-ban, a hatalom megfigyelésében rejlik, ami végső soron a transzparencia utópiáját hordozza magában. A 2010-es évek második felében a civil újságírás a mobilnet (azonnali internetes közzététel, nagyobb képfelbontás, képstabilizálás stb.) és az élőzés (streamelés) felé mozdult el, amivel technikai értelemben is a hagyományos televíziós műsorszórás közvetlen kihívójává vált.

Felhasznált irodalom

- Allan, Stuart (2009): Histories of Citizen Journalism, in: Allan, Stuart – Thorsen, Einar (eds.): *Citizen journalism – Global perspectives*, New York, Peter Lang, 17–32.
- Allan, Stuart (2011): Reweaving the Internet: Online News of September 11., in: Zelizer, Barbie – Allan, Stuart: *Journalism After September 11.*, New York, Routledge, 169–190.
- Andén-Papadopoulos, Kari – Pantti, Mervi (eds.) (2011): *Amateur Images and Global News*, Bristol/Chicago, Intellect
- Atton, Chris – Hamilton, James (2008): *Alternative Journalism*, London, Sage
- Barbrook, Richard – Cameron, Andy (1997): A kaliforniai ideológia, ford. Lengyel Anna, in: Sugár János – Ivacs Ágnes (szerk.): *Buldózer – Médiaelméleti antológia*, Budapest, Media Research Alapítvány, Online változat: <http://mek.oszk.hu/00100/00140/html/>
- Bodoky Tamás – Kárpáti Márton (2007): Még nem adtam fel, *Index*, 2007. 12. 04., <https://index.hu/belfold/solyom8713/2/> (Letöltés dátuma: 2023. január 27.)
- Boxer, Sarah (2002): Eyewitnesses: One Camera, Then Thousands, Indelibly Etching a Day of Loss, *The New York Times*, 11. 09. 2002. <https://www.nytimes.com/2002/09/11/us/eyewitnesses-one-camera-then-thousands-indelibly-etching-a-day-of-loss.html> (Letöltés dátuma: 2023. január 27.)
- Bromley, Michael – Cushion, Steven (2011): Media Fundamentalism: The Immediate Response of the UK National Press to Terrorism: from 9/11 to 7/7., in: Zelizer, Barbie – Allan, Stuart: *Journalism After September 11.*, New York, Routledge, 212–231.
- Foucault, Michel (1990): Felügyelet és büntetés, ford. Fázsy Anikó, Budapest, Gondolat Kiadó
- Gerencsér Péter (2002): Gépes beszéd: 2001. szeptember 11. mint performansz, *Bölcső: A (nem) hallgatók lapja*, 2002/szeptember, 20–21.
- Gerencsér Péter (2003): McLaden & Tali Wars – Képi cenzúra és humor a szeptember 11-i terrortámadások után, *Vár Ucca Műhely*, 2003. (1) 3. 46–60.
- Gerencsér Péter (2013): Paidia a ludus álarcában – Gonzalo Frasca September 12th című böngészőjátékáról, *Tiszatáj Online*, 2013. 10. 19. <http://tiszatajonline.hu/?p=39343> (Letöltés dátuma: 2023. január 27.)
- Gerencsér Péter (2014): A mediatisált láthatatlansága – A látványtársadalom kritikája az internetes katasztrófahumorban 9/11 után, *Vár Ucca Műhely*, 2014. (12) 4. 16–31. <https://issuu.com/mveszetekhaza/docs/varucca-46-beliv> (Letöltés dátuma: 2023. január 27.)
- Gerencsér Péter (2019): Civil a felvevőgéppel – A certeau-i taktika kisajátítása a vlogokban és a civil újságírásban, *Apertúra*, 2019. tél. DOI: 10.31176/apertura.2019.14.2.4 <http://uj.apertura.hu/2019/tel/gerencser-civil-a-felvevogeppel-a-certeau-i-taktika-kisajatitasa-a-vlogokban-es-a-civil-ujsgirasban/> (Letöltés dátuma: 2023. január 27.)

- Glanz, James (2003): Two Xears Later: Images – A Rare View Of Sept. 11, Overlooked, *The New York Times*, 07. 11. 2003. <https://www.nytimes.com/2003/09/07/nyregion/two-years-later-images-a-rare-view-of-sept-11-overlooked.html> (Letöltés dátuma: 2023. január 27.)
- Greene, Rachel (2004): *Internet Art*, London, Thames and Hudson
- Habermas, Jürgen (1993): *A társadalmi nyilvánosság szerkezetváltozása – Vizsgálódások a polgári társadalom egy kategóriájával kapcsolatban*, ford. Endreffy Zoltán, Budapest, Gondolat Kiadó
- Jordan, Randolph (2021): Hearing Secondary Explosions: The Naudet Brothers’ 9/11 and Audiovisual (A)Synchronization in 21st Century Media, in: Cenciarelli, Carlo (ed.): *The Oxford Handbook of Cinematic Listening*, New York, Oxford University Press, 575–593.
- Karppinen, Kari (2009): Rethinking media pluralism and communicative abundance, *Observatorio Journal*, 11. 151–169.
- LaCapria, Kim (2019): Is This the Only Existing Footage Of the First Plane Hitting the World Trade Center?, *Truth or Fiction?*, 11. 09. 2019. <https://www.truthorfiction.com/is-this-the-only-existing-footage-of-the-first-plane-hitting-the-world-trade-center/> (Letöltés dátuma: 2023. január 27.)
- Mann, Steve – Nolan, Jason – Wellman, Barry (2002): Sousveillance: Inventing and Using Wearable Computing Devices for Data Collection in Surveillance Environments, *Surveillance & Society*, 1(3): 331–355. DOI: <https://doi.org/10.24908/ss.v1i3.3344>. <https://ojs.library.queensu.ca/index.php/surveillance-and-society/article/view/3344/3306> (oldalszámozás nélkül) (Letöltés dátuma: 2023. január 27.)
- Mcveigh, Karen (2011): Occupy Wall Street: ‚Pepper-spray’ officer named in Bush protest claim, *The Guardian*, 27. 09. 2011. <https://www.theguardian.com/world/2011/sep/27/occupy-wall-street-anthony-bologna> (Letöltés dátuma: 2023. január 27.)
- Meraz, Sharon (2011): Citizen Journalism, Citizen Activism, and Technology: Positioning Technology as a ‘Second Superpower’ in Times of Disasters and Terrorism, *International Symposium on Online Journalism*, 1(1), Section 2.
- Mitchell, W. J. T. (2008): A kimondhatatlan és az elképzelhetetlen: szó és kép a terror idején, ford. Horváth Gyöngyvér, in: Mitchell W. J. T.: *A képek politikája* (Ikonológia és Műértelmezés 13), Szeged, JATE Press, 267–284.
- Morgan, Matthew J. (2009): *The Impact of 9/11 on the Media, Arts, and Entertainment: The Day that Changed Everything?*, New York, Palgrave Macmillan
- Quay, Sara E. – Damico, Amy M. (2010): *September 11 in Popular Culture: A Guide*, Santa Barbara/ Denver/Oxford, ABC-CLIO
- Regalado, Antonio – Mintz, Jessica (2005): Video Blogs Break Out With Tsunami Scenes, *The Wall Street Journal*, 03. 01. 2005. <https://www.lehigh.edu/~jl0d/J246-06/tsunami-blogs.htm> (Letöltés dátuma: 2023. január 27.)

- Saunderson, Zoe (2019): The Milestones of Citizen Journalism, *Medium.com*, 22. 12. 2019. <https://medium.com/@zoesaunderson/milestones-of-citizen-journalism-2d93718bc03f> (Letöltés dátuma: 2023. január 27.)
- Szűts Zoltán (2018): *Online – Az internetes kommunikáció és média története, elméletei és jelenségei*, Budapest, Wolters Kluwer
- Thorson, Kjerstin – Driscoll, Kevin – Ekdale, Brian – Edgerly, Stephanie – Thompson, Liana Gamber – Schrock, Andrew – Swartz, Lana – Vraga, Emily K. – Wells, Chris (2013): YouTube, Twitter and the Occupy movement: Connecting content and circulation practices, *Information, Communication & Society*, Vol. 16(3) 421–451. <http://dx.doi.org/10.1080/1369118X.2012.756051>
- Tribe, Mark – Reena, Jana (2007): Újmédia-művészet, ford. Beöthy Balázs, Budapest, Vince
- Zeng, Xin – Jain, Savyasaachi – Nguyen, An – Allan, Stuart (2019): New Perspectives on Citizen Journalism, *Global Media and China*, 2019, Vol. 4(1) 3–1. <https://doi.org/10.1177/2059436419836459>

Videók (a szövegben való előfordulás sorrendjében):

- Original footage of the 1st plane hitting the WTC*: <https://www.youtube.com/watch?v=qNw0jOhVJ3A>
- Pavel Hlava North Tower*: <https://www.youtube.com/watch?v=OzY9OO9sXzM>
- 9/11 Footage (WTC, Wolfgang Staehle)*: <https://www.youtube.com/watch?v=8OUqUkTctXI>
- Thailand Tsunami 2004 Raw Footage*: <https://www.youtube.com/watch?v=a7WyJ4S1Pdc>
- Tsunami 2004 Colombo, 20 minutes nonstop video*: <https://www.youtube.com/watch?v=EfDxLs4iVEs>
- Raw Tsunami Video Phuket Thailand 2004*: <https://www.youtube.com/watch?v=AcoDQ9fRvAQ>
- 2004 tsunami*: <https://www.youtube.com/watch?v=6PrpsB5AuN8>
- SHOCKING Video of Tsunami in Malaysia 26 12 2004*: <https://www.youtube.com/watch?v=tWcVI1yeDxU>
- Citizen Journalism at Occupy Wall Street*: <https://www.youtube.com/watch?v=dTQ77iQcJII>
- PEACEFUL FEMALE PROTESTORS PENNED IN THE STREET AND MACED!*: <https://www.youtube.com/watch?v=moD2JnGTToA>